

Otto's relaas. Daardoor krijgt dit boek bijna onverhoeds — en men is geneigd te zeggen: buiten de intentie van de auteur om — een sterk biografisch karakter.

Dat is meteen ook de grote kracht van deze studie. Zij onderwerpt Romeins geschiedtheoretische denkbeelden niet voor een zoveelste keer aan een tekstuele exegese of aan een kritische weging, maar toont hoe diep deze intellectuele constructen zijn ingebed in de gevoels- en leefwereld van hun auteur. Otto had daarbij het grote voordeel te kunnen beschikken over een aantal voorheen ontoegankelijke documenten uit het archief-Romein, dat op het Internationaal Instituut voor sociale geschiedenis wordt bewaard. Met name de onvoltooide autobiografie en de intieme dagboeken bieden door hun expliciet, openhartig en uitvoerig karakter een uitgelezen palet om kleur te geven aan een intellectueel-historische studie over een abstract geschiedtheoretisch onderwerp. Vooral in het hoofdstuk over de moeilijke relatie van Romein tot zijn leermeester Huizinga, wiens superioriteit hem tot wanhoop en tot verkettering dreef, weet Otto zijn verhaal een zeldzame gloed te verlenen. Hij slaagt erin de lezer op een bijna gênante manier te laten delen in Romeins frustratie, waardoor hij deze meteen ook begrijpelijk maakt. En dat is geen geringe prestatie.

Schildert Otto Romeins geschiedtheoretische opvattingen in felle en levendige kleuren, zelden werpt hij er ook een echt nieuw licht op. Zijn inschatting van Romeins theoretisch project verschilt bijvoorbeeld weinig van die welke Jo Tollebeek in *De toga van Fruin* weergeeft. Het eerder door Tollebeek gemaakte verwijt dat Otto teveel begrip voor Romein zou opbrengen en meer bepaald het conservatieve karakter van diens cultuurkritiek te zeer zou verhullen (zie 'Het schuldige kind' in *De ekster en de kooi* (1996)), is op dit proefschrift alvast niet van toepassing. Ondanks zijn bewonderende uitgangspositie legt de auteur uiteindelijk sterker de nadruk op de tekortkomingen en de contradicties (tussen relativisme en systeemdwang, tussen voortgangsgeloof en cultuurpessimisme, tussen sociale bewogenheid en elitarisme) dan op de mogelijkheden van Romeins inzichten. Maar al met al leert *Het ruisen van de tijd* meer over de persoon Romein dan over zijn theoretische geschiedenis. De vraag rijst dan ook of Otto niet beter resoluut voor een biografische aanpak had gekozen, en binnen die optiek aandacht had besteed aan de genese van Romeins theorieën. Een dergelijke omkering van het perspectief had niet alleen de meerwaarde van deze studie sterker kunnen profileren, maar had de auteur ook kunnen behoeden voor het finalisme dat subtiel in zijn studie aanwezig is. Door de opbouw van het werk lijkt het er soms op dat alle elementen uit Romeins levensloop en intellectuele evolutie wel *moesten* uitmonden in de theoretische geschiedenis. Te meer omdat de voornaamste egodocumenten waarop Otto zich baseert hun oorsprong vinden in dezelfde periode waarin Romein ook zijn nieuwe discipline concipieerde. Met de hem eigen voorliefde voor psychoanalytische verklaringen lijkt de 'geniale dilettant' in die egodocumenten zélf gretig op zoek te zijn gegaan naar de biografische wortels van zijn theoretische denkbeelden. Misschien heeft André Otto wat al te gemakkelijk dit door zijn studieobject geëffende pad betreden. Daarin, maar alleen daarin, laat hij zich kennen als een late nazaat van Jan Romein.

Marnix Beyen

B. C. M. Jacobs, E. C. Coppens, ed., *Een rijk gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. R. L. Nève* (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt instituut XLI; Nijmegen: Gerard Noodt instituut, 1998, xxi + 701 blz., ISBN 90 714 78 57 2).

Bij zijn afscheid als hoogleraar in het Romeinse recht en de rechtsgeschiedenis aan de universiteiten van Nijmegen en Tilburg werd aan P. L. Nève door zijn collegae een omvangrijke bundel

aangeboden. De zeker niet onbescheiden bedoelde titel is ongetwijfeld een reminiscentie aan het indrukwekkende proefschrift over *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden* (1972) waarmee de scheidende ordinarius ook onder gewone historici faam verwierf. Behalve de gebruikelijke laudatio en een nuttige lijst van publicaties van de jubilaris omvat deze bundel een zeer gevarieerde staal van rechtshistorisch kunnen. Een flink aantal bijdragen overstijgt in omvang en diepgang de obligate contributies aan feestbundels verre. Noodgedwongen beperk ik mij er hier toe de aandacht te vestigen op enkele studies die voor de lezers van dit tijdschrift van belang kunnen zijn. Hun samenbindend element is de rechtspraak.

Mevrouw E. Broers, die zeer goed thuis is in de archieven van de Staatse raad van Brabant, behandelt op effectieve en onderhoudende wijze de zaken die voor deze rechtbank in de zeventiende en achttiende eeuw aanhangig werden gemaakt inzake defloratie en waarin de rechtspositie van de 'verleide' vrouw ten opzichte van haar eerover, subsidiair vermeende vader van haar kind, in de praktijk aardig uit de verf komt (43-58). Een zeer doorwrochte studie is die van J. P. A. Coopmans over 'Willem van Oranje en de justitie' (59-95) waarin niet alleen diens denkbeelden over recht worden behandeld maar ook zijn praktische inzet voor de hervorming van de rechtspraak. Een boeiend specimen van biblio-historisch onderzoek levert R. Feenstra over twee notarisboeken die in 1531 door mr. Jan van der Haer werden geschonken aan de boekerij van het Hof van Holland in Den Haag: 'Deux traités notariaux du XVe siècle: *l'Ars notariatus* anonyme et le *Doctrinaleflorum artis notarié* d'Etienne Marcillet' (149-175). Een ander historisch aspect van het notariaat — waaraan ook de jubilaris in zijn oeuvre veel aandacht heeft besteed — wordt behandeld door M. Oosterbosch, F. Stevens en D. van den Auwele in hun gedegen artikel 'De Brusselse Ordonnantie op het notariaat van 21 december 1580' (277-294).

Gevalstudies worden bijgedragen door A. Fl. Gehlen over 'De graaf van Home versus de baron van Petersheim (1649-1652)' (177-192), door J. Th. de Smidt over 'Een Haagse bede aan een Haarlemse poorter' (381-397) waarin het proces tegen de weigerachtige mr. Jacob van Zandvoort (circa 1470) centraal staat, en door mevrouw R. M. Sprenger die geschillen over de aannemings- en aanbestedingscontracten voor militaire leveranties tussen Willem Biben en Adrianus de Jongh analyseert: 'Contracten en rechtspraak in overgangstijd (1800-1820)' (399-419).

Thema's als ambtsmisdrijven, clementie, of de doorslaggevende stem van de vorst worden besproken door mevrouw B. C. M. Jacobs in 'De rechter voor het gerecht' (215-235), H. de Schepper in 'Repressie of clementie in de Nederlanden onder Karel V en Filips II' (341-364) en door P. P. J. L. van Peteghem 'Maastricht, le Saint-Empire romain germanique et la Chambre Impériale? *Sermo imperatori: Charles-Quint décide et ses conseillers suivent*' (295-322). Specifiek processuele aspecten worden, onder meer, behandeld door J. Hallebeek over de bezitshandhaving 'The possessory remedy of maintenance: origin and application by the Court of Utrecht' (193-214) en door S. Faber die de rechtspraak te Amsterdam na de Bataafse omwenteling onder de loep neemt: 'Amsterdamse rechtspleging in de eerste jaren van de Bataafse Republiek (1795-1798)' (131-148).

Interessante biografische studies zijn er van de hand van H. de Ridder-Symoens over 'Jan van Rompaey, Max Weber en Bourgondische ambtenaren' (323-339) en O. Moorman van Kappen over 'Gijsbert Cornelis in de Betouw (1765-1805) over de Nijmeegse rechten' (249-276). Een blik op deze rijke dis moge worden besloten met te wijzen op de gerechten aangeboden door Th. Veen die een fundamentele analyse presenteert — in discussie met P. W. A. Immink en J. G. Kruisheer—over het Haarlemse stadsrecht: 'Schuld en boete. Verkennende beschouwingen over het rechtskarakter van de pecuniaire sancties in het Haarlemse stadsrecht (1245)' (457-519) en door A. Wiffels en I. van Loo die uit de Engelse admiraliteitsarchieven een nieuwe

casus, relevant voor de volkenrechtsgeschiedenis, opdienen: 'Zealand privateering and the Anglo-Spanish peace treaty of 1630: the admiralty proceedings in the case *Le Clercq c. Lopez Fernandez*' (635-673).

A. H. Huussenjr.

D. P. Blok, e. a., ed., *Datum et actum. Opstellen aangeboden aan Jaap Kruisheer ter gelegenheid van zijn vijfenzestigste verjaardag* (Publicaties van het Meertens Instituut XXIX; Amsterdam: Meertens Instituut, 1998, vii + 455 blz., f79,-, ISBN 90 70389 58 4).

Het 'Ten geleide' van D. P. Blok situeert naadloos de mens en wetenschapper Jaap Kruisheer. Internationaal erkend als gewetensvol diplomaat heeft de gevierde tevens oog gehad voor 'alle terreinen die in oorkonden ter sprake komen', het zij institutionele en politieke geschiedenis, het zij cultuurgeschiedenis. *Datum et actum*: de titel lijkt banaal, voor de hand liggend. Jaap Kruisheer heeft echter zelf veel gegeven, veel gepresteerd. De hulde is terecht. 23 Bijdragen weerspiegelen de vele facetten van het bedrijven van diplomatiek. Meerdere auteurs stellen de pioniersrol vast van de gehuldigde, waar hij bijvoorbeeld definitief een ander wordingsproces van stads- en landsheerlijke rechten voorstelt dan voorheen gangbaar. Ook het Nederlands als voertaal van deze oorspronkelijke stadsrechten is een verworven begrip, dankzij Jaap Kruisheer.

De bijdragen, enkele opgelucht met foto's, kaarten en tabellen, zijn alfabetisch op naam van de auteur ingelast. Alle treden zij in diepgaande discussie over oorkonden, archiefstukken, vermeldingen, registers, abtenlijsten. Drie auteurs voegen tekstedities toe: Dick E. H. de Boer situeert een financieel rapport over Holland in 1373 binnen de grafelijke huwelijkspolitiek; Annemieke Dekker duidt een stadsrechtverlening in 1414 aan enkele Westfriese dorpen vanuit de bekommernis om bestuur en rechtspraak te verbeteren; tenslotte reikt Geertrui van Synghel de editie aan van 13 schepenoorkonden van 's-Hertogenbosch, waarbij zij terecht vraagtekens plaatst bij 'de selectieve opname, die in principe altijd arbitrair is'. In twee bijdragen ligt de klemtoon op naamvorming: Ton Goeman zoekt methodes om cirkelredeneringen te vermijden in dialect-geografisch onderzoek, terwijl Rob Rentenaar peilt naar de betekenis van *dam* en *dijk* in nederzettingnamen.

Geheel in de lijn van Kruisheers belangstelling voor de veelvuldige getuigeniswaarde van diplomatische teksten voor 'de' geschiedenis, gaat F. J. Bakker in op het huwelijk in 1162 tussen een Hollandse graaf en een Schotse prinses. Uiteraard worden in deze bundel bronnen belicht betreffende zowel kerkelijke als grafelijke, heerlijke en stedelijke instellingen. Naarde kerkelijke instellingen richten zich een zestal auteurs: Eef Dijkhof zoekt achter het ontstaan van de abdij Grafenthal bij Goch een prior van de Munsterabdij te Roermond. Martien Dillo verjongt met twee eeuwen een naar de kerk van Sint Oda verwijzende vermelding, zogenaamd uit 1146. Ed Harenberg ontrafelt een scheidsrechterlijke uitspraak tussen Dirk van Altena en de Munsterabdij te Roermond. P. A. Henderikx streeft ernaar het cartularium van bisschop Radbod van Utrecht weer samen te stellen. Paul Moors belicht rol en functie van het Groot cartularium van het klooster Bethlehem bij Doetinchem. De archiefgeschiedenis van de Middelburgse Onze-Lieve-Vrouwabdij leert dat in de zestiende eeuw een deel van het archief in Antwerpen terecht kwam, een ander in de abdij van Park (bij Leuven). M. S. Polak beijvert zich om uit meerdere versies van de lijst van abten van de Middelburgse abdij een samenhangende lijst te puren. De bollandist Van Papebroeck speelt hierbij een vooraanstaande rol. In de grafelijke omgeving verdiept J. W. J. Burgers zich in een studie van de grafelijke raad in Holland in de dertiende eeuw. Ook de landsheerlijke diplomatiek wordt verkend: Hildo van Engen stelt de